

Građanska percepcija integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju

Dr. sci. Hoda Dedić

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

E-mail: hodadedic@yahoo.com

Sažetak: Proces evropskih integracija nije samo oblik udruživanja i saradnje država članica, već jedan kompleksan proces političkog razvoja u kome se političke i ekonomske karakteristike potencijalnih država članica EU nastoje uskladiti sa specifičnim geopolitičkim interesima Evropske unije. Za Bosnu i Hercegovinu je proces integracije u EU značajan iz više aspekata. Radi se o tome da proces integracije u EU, uslijed složene političke konstitucije Bosne i Hercegovine kao multietničke, ali istovremeno i policentrične, u znatnoj mjeri etnički podijeljene države i društva, bitno uslovljava njen stabilan politički, ekonomski i društveni razvitak. Odvijanjem procesa integracije BiH u Evropsku uniju, generira se provedba funkcionalnih društvenih reformi i doprinosi prevazilaženju etničke-kolektivističke osnove u političkom i socijalnom razvitku države BiH i bosanskohercegovačkog društva. Uporedo sa političkom pluralizacijom u BiH početkom 90-ih godina XX stoljeća izvedenoj na etničkoj osnovi, dolazi do reafirmacije rada organizacija s nacionalnim predznakom. Etnička određenost političke pluralizacije u Bosni i Hercegovini uslovljava je društvenu i kulturnu etnicizaciju kreirajući svojevrstan grupni kodeks ponašanja koji bitno određuje politički i socijalni razvitak BiH. Unatoč prevladavajućim etničkim podjelama unutar bosanskohercegovačkog društva, članstvo Bosne i Hercegovine u EU nailazi na većinsku podršku građana BiH. Prema svim provedenim istraživanjima u postdejtonskom periodu, apsolutna većina ispitanika je za ulazak Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Prema istraživanju javnog mnijenja provedenom u 2013. godini, 80 procenata građana BiH podržava pristupanje Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji. Međutim, volja građana za integracijom BiH u EU se zbog nedovoljno razvijene uloge civilnog sektora u BiH i marginalizacije građanina kao pojedinca, ne uspijeva autentično artikulirati.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Evropa, Evropska unija, evropske integracije, civilno društvo, građanska udruženja, identitet, političke stranke, konsenzus, ustavne reforme, etnicizacija

Etimološko određenje i identitet Evrope

Riječ „Evropa“ vodi porijeklo iz asirske riječi „erp“ što znači tama ili zalazak Sunca, Abendland, Zapad. U istorijskom kontekstu, pojam „Evropa“ sadrži i geografsku i normativnu odrednicu. Geografski, Evropa se definiše kao zapadni dio evroazijske zemljane površine, ali se zbog svoje kulturološke i istorijske specifičnosti samostalno posmatra. Kao granice Evrope navode se: Ural, Kaspijsko more, Crno more, Bosfor, Dardaneli, Sredozemno more, Gibraltarski moreuz i Atlanski okean. Granice Evrope prema Aziji ostale su najnepostojanije. Obično se ušće Dunava uzima za granicu Evrope prema Istoku, a od 18. stoljeća i planina Ural.¹

Istovremeno, Evropa je i jedini kontinent, koji nije eksterno, izvana definisan, odnosno Evropu definišu njeni građani.² Evropa zapravo nema prirodnih granica zbog čega i podliježe stalnim promjenama. Granice Evrope uvijek su *ovisile o historijsko-kulturološkoj svijesti njenih građana*, ali i privrednim kretanjima odnosno ekonomskim interesima evropskih država. Prema Zapadu su granice Evrope često bivale određivane prema datim političkim i historijskim okolnostima i bivale definisane u skladu s njima. Evropa je zapravo, skupni pojam, koji obuhvata više različitih identiteta, kultura. Ipak, da li je u potpunosti konsituisan jedinstveni evropski identitet ili Evropa još uvijek teži samoopotvrđivanju u težnji za apsorpcijom heterogenosti identiteta evropskih naroda?

U knjizi „Selbsbehauptung Europas“ bivši njemački kancelar Helmut Schmidt primjećuje da postoji zajednički evropski identit koji se odnosi na kulturu, u užem smislu i religiju, filozofiju, nauku, književnost, muziku, arhitekturu, slikarstvo, a potom obuhvata i političku kulturu, bazirajući se na idealima dostojanstva i individualnih sloboda, te jednakih prava, što je, po Schmidt, i kultura demokratskih ustava, pravne države sa uređenim privatnim i javnim pravom i striktnim razdvajanjem svjetovne od crkvene moći, te naposljetku i kultura volje za uspostavom socijalne pravde (Schmidt, 2000: 208). Međutim, u daljem razmatranju, Schmidt, pak, ukazuje na činjenicu da se evropski identitet nije u potpunosti profilirao u svijest Evropljana, te poručuje da bi za evropsku kulturu bilo primjereno, kada bi svi Evropljani doživljavali kao vlastiti zadatak da svoje zajedničke moralne vrijednosti uzdignu u javnu svijest.

Razmatrajući pitanje budućnosti Evrope, u knjizi „Welches Europa?“ Stephan Baier povezuje pitanje evropskog identiteta i evropske odgovornosti sa političkom ulogom Evropske unije u svijetu i s pravom konstatuje da *Evropska unija još uvijek ne posjeduje odlučnost da kreira postojanu vanjsku politiku i konsekvantno je zastupa*.³ Baier ukazuje na

¹ Vidi Elvert, J. (2006): „Die europäische Integration,“ Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt

² Köpke, W. (1999): „Was ist Europa, wer Europäer?“ , Das gemeinsame Haus Europa. Handbuch zur europäischen Kulturgeschichte, München, Wulf Köpke, Bernd Schmelz , str. 18-29

³ Baier, S. (2000): „Welches Europa?“ , Wien-München, Amalthea, str. 217 -237

izostanak serioznosti u kreiranju u provedbi zajedničke vanjske politike Evropske unije u nekoliko slučajeva skorije istorije. Tokom rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, Evropska unija nije pokazala da posjeduje sposobnost oblikovanja jedinstvenog pristupa djelovanja, dok se na Kosovu pokazala njena vojna ovisnost od Sjedinjenih Američkih Država.⁴ U svojoj viziji „nove Evrope kao supersile“, koja može prevazići nedostatke i svoju moć upotrijebiti za ideale, Baier definisanje državne ideje Evrope povezuje sa potragom za identitetom Evrope. „Evropski identitet može postojati samo u sintezi: u zajedništvu različitih naroda i narodnih grupa, u zajedništvu ljudi različitih vjera, porijekla i jezika; u priznanju uspona i padova, puteva i stranputica vlastite istorije.“ (Baier, 2000: 246). Ali, sinteza, ma koliko bila sveobuhvatna, smatra Baier, ne može sve obuhvatiti. „Identitet podrazumijeva i ograničenje. Evropa se mora geografski definisati i utvrditi svoje vanjske granice. Evropa mora definisati unutrašnji red, neophodni konsenzus vrijednosti, obavezujući pravni poredak. (...) Evropa treba i unutrašnji red, pored političkog i pravni i duhovni“ (Baier, 2000:246-247). Ukoliko se, dakle, Evropska unija želi profilirati kao politički proaktivna komponenta u međunarodnim odnosima na globalnom nivou, utoliko se uspostavljanje evropske odgovornosti i spoznaja evropskog identiteta ili barem njegovih najznačajnijih oličja, čine nužnijim nego ikada ranije.

Evropski identitet i bosanskohercegovački identitetski deficit

Historijske osobenosti određuju državu Bosnu i Hercegovinu kao multietničku zajednicu. U različitim istorijskim fazama društvenog i političkog razvoja Bosne i Hercegovine od osmanskog i austro-ugarskog perioda, perioda između dva svjetska rata, vremena socijalističkog razvoja (1945-1992) u Bosni i Hercegovini su se razvijale institucije građanskog društva. Intenzivniji razvoj društava i udruženja važnih za istoriju civilnog i demokratskog društva u BiH nastaje u vrijeme austro-ugarske uprave u BiH. U ovom historijskom periodu osnivaju se udruženja građana na nacionalnim, kulturnim, vjerskim i humanitarnim osnovama. Postojao i značajan broj multietničkih organizacija. Između dva svjetska rata, učvršćena je tradicija nacionalnog grupiranja i organizovanja građana u nevladinoj sferi. U vremenu socijalističkog razvoja od 1945. do 1990.godine javljaju se na multietničkoj osnovi autentične inicijative civilnog karaktera kao što su kulturne i sportske organizacije, zatim ferijalne i izviđačke organizacije omladine. Djeluju i civilne organizacije, koje razvijaju kritičko mišljenje, poput Korčulanske ljetne škole.

Evropski identitet i evropsku tradiciju Bosne i Hercegovine, pa time ni eventualno članstvo Bosne i Hercegovine u Evropskoj uniji niko od evropskih zvaničnika, barem ne javno, ne dovodi u pitanje. U isto vrijeme u odnosu spram evropskog diskursa unutar same Bosne i Hercegovine postoji paradoks. Evropa se u bosanskoj svakodnevnici istovremeno i spori i klanja joj se. Kada se spori, onda je to neka strana „Evropa“ koja Bosnu i Hercegovinu ne želi pod svoje okrilje, čime se građani BiH zapravo sami distanciraju od evropskog

⁴ Ibid, str. 217-220

identiteta. Nerijetko je ova teza neutemeljena, ali ipak, često upotrebljavana i omiljena u politiziranju različitih pitanja društvene svakodnevnice. Rijede, pak, i više politički deklarativno, Evropi se i klanjamo, ali uvijek s oprezom i skoro bez povjerenja. Jedan od uzroka nepovjerenja datira s kraja 20.stoljeća kada Evropa nije bila sposobna i dovoljno odlučna da spriječi bosansku tragediju. S druge strane, skoro fanatično, građani Bosne i Hercegovine žele postati dijelom Evrope odnosno teže članstvu u Evropskoj uniji,⁵ jer jesu Evropljani, jer se tako i osjećaju odnosno smatraju da članstvo u EU „moralno zaslužuju“ više nego neke sadašnje članice Evropske unije.⁶ Ovakav paradoks doživljavanja evropskog diskursa prisutan je i kod političke elite u BiH, ali se manifestuje na drugačiji način. Tako se većina pripadnika političke elite deklarativno zalaže za članstvo BiH u Evropskoj uniji, ali evropske vrijednosti i politiku ubrzanja procesa evropskih integracija ne promovišu kao unutrašnje vrijednosti i nastojanja.⁷ Najveći paradoks ogleda se u nemogućnosti postizanja političkog konzensusa među parlamentarnim strankama za pitanja koja određuju evropsku budućnost Bosne i Hercegovine, a da pri tome postoji širok građanski konsenzus za provedbu svih reformi koje bi doprinijele bržem odvijanju ovog procesa.

Etnička politizacija kao djelotvorno sredstvo za dobivanje moći i prepreka izgradnji i jačanju demokratske države, posebno je dolazila do izražaja tokom političkih kriza i u predizbornim kampanjama, što je permanentno vodilo zastojeima u provođenju reformi u procesu integracije BiH u Evropsku uniju. Zastoj u odvijanju procesa evropskih integracija naročito je evidentan nakon 2006.godine. Nakon neuspjele reforme ustava u 2006.godini, međunarodna zajednica je iz godine u godinu znatno smanjivala primjenu bonskih ovlaštenja ali i svoj angažman u pogledu artikulacije utjecaja na domaće političke elite. Ni parlamentarna većina u izbornom mandatu 2010.-2014.godine se nije uspjela obrazovati na temelju programske koalicije i širokog konsenzusa. Pored toga izostala je interventna pomoć međunarodne zajednice u pogledu provedbe uslova neophodnih za dalji proces integracije BiH u EU. Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine nije implementirala presudu Evropskog suda za ljudska prava u predmetu „Sejdić-Finci“, zbog čega Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju ne može stupiti na snagu. Osim što je umanjeno ispoljavanje utjecaja Visokog predstavnika međunarodne zajednice u pogledu donošenja odluka, i sama

⁵ Prema istraživanju javnog mnijenja provedenom u 2013.godini, osam od deset građana BiH podržava pristupanje BiH Evropskoj uniji. (Istraživanje provela Agencija Ipsos Public Affairs). Rezultati istraživanja UNDP-a iz 2007. godine pokazuju da 70,8% građana BiH navodi EU kao ključni element vizije budućnosti. The Silent Minority Speaks Report, Oxford Research International, UNDP, 2007 online: <http://www.undp.ba/upload/News/The%20Silent%20Majority%20Speaks%20Report.pdf>

⁶ Unutar ovog diskursa najčešće se problematizira prijem Bugarske i Rumunije u Evropsku uniju kao država koje su prvenstveno iz političkih razloga primljene u članstvo EU 2007. godine, a ne na temelju ispunjenih kriterija za članstvo

⁷ 68,2 % ispitanika (pripadnika političke elite) smatra da evropska budućnost BiH nema alternativu, Uporedi Ćurak, N., Ćardaklija, Đ., Sarajlić, E. Turčalo, S. (2009): „Politička elita u Bosni i Hercegovini i odnos vrijednosti“, Sarajevo, Institut za društvena istraživanja, FPN Univerziteta u Sarajevu, str. 14

strategija međunarodne zajednice spram rješenja bh. pitanja, shvaćenog kao pitanja stabilnog razvitka države Bosne i Hercegovine unutar zajednice evropskih država, ostala je bez sadržaja i svedena na formalno tehnokratski fokus u primjeni principa kondicionalnosti.

Uporedo s procesom potpunog zastoja u provedbi reformi, nastavljen je proces podjele bosanskohercegovačkog društva, a izgradnja zajedničkog bosanskohercegovačkog državljanškog identiteta potpuno potisnuta. Djelovanje političkih elita u BiH vodilo je reprodukciji etnopolitičkih stranaka, što je, spojeno sa karakterom Ustava Bosne i Hercegovine zasnovanog na dominantno etničkim principima, uslovio sprečavanje demokratizacije društva i državnih struktura prouzrokujući potpunu stagnaciju u procesu integracije BiH u Evropsku uniju. U isto vrijeme osnaženo je oblikovanje etnonacionalnih identiteta nauštrb građanskog identiteta. Rezultati istraživanja provedenog u maju 2013.godine pokazuju da je skoro 94 posto građana BiH starijih od 30 godina i 88 posto mladih ponosno svojim etničkim identitetom. Građani BiH su najmanje ponosni svojim građanskim identitetom, pokazalo je istraživanje.⁸ Bosanskohercegovačka društvena i politička svaodnevnicica - kultura, mediji i politika i dalje je etnički određena. Etničko određenje postalo je osnovni kriterij bivstvovanja.⁹ Građani skoro da nisu u poziciji samostalno kritički prosuđivati. Vladavinom etnonacionalnih stranaka u postdejtonskom periodu, građani zapravo nisu ni mogli steći iskustvo o pozitivnom poimanju demokratije koje podrazumijeva centralnu ulogu Parlamenta kao institucije koja predstavlja interese građana i unutar koje političke stranke imaju odgovornost spram biračkog tijela - građana.

Pluralizacija političkih stranaka izvedena na etničkoj osnovi paralizovala je društvo uvodeći nova pravila ponašanja kreacijom svojevrsnog „grupnog kodeksa“. U središtu normi ovog kodeksa nije bila demokratizacija društva nego očuvanje stanja međusobnih animoziteta i nepovjerenja. Kolektivni etnički interesi i principi na kojima se zasniva postdejtonsko društveno-političko uređenje Bosne i Hercegovine stavljeni su iznad interesa građana. Etnička matrica određuje i političku i društvenu svakodnevnicu. Etnicizacija društva je toliko snažna da je zajednička pripadnost državi Bosni i Hercegovini skoro u potpunosti potisnuta.

Bosanskohercegovačkom društvu je prijeko potrebna najprije ustavna demokratizacija, a zatim demistifikacija i državna identifikacija odnosno izgradnja ustvanog patriotizma. Potencijal BiH da kroz tradiciju istorijske multikulturalnosti i multietičnosti doprinese afirmaciji ideje zajedništva religijske i kulturne raznolikosti u Evropi je prirodno

⁸ Istraživanje je provela agencija "Prism Research" u periodu od 7. do 22. maja 2013. godine metodom intervjua i slučajnog odabira na uzorku od 1.500 osoba starijih od 18 godina iz cijele BiH. Tezultati objavljeni u dnevnom listu Oslobođenje od 10.11.2013.godine; online: <http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/istrazivanje-mladima-u-bih-vjerski-identitet-vazniji-od-nacionalnog-i-gradjanskog>

⁹ Uporedi takođe Mujkić, A. (2007): „Mi građani Etnopolisa,“ Sarajevo, Šahinpašić

zadat. Međutim, s obzirom na etničku determinaciju Ustava BiH i supremaciju kolektivnih prava kao fundamentalnog principa i iz tog osnova izvedenog "legitimiteta" etnopolitičkih elita u nastojanju za očuvanjem „statusa quo”, *nužna je proaktivna uloga međunarodne zajednice* u BiH na osnovu ovlaštenja iz Dejtonskog mirovnog sporazuma ali i otvorena i iskrena diskusija o tome kakvu državu BiH i kakvo društvo želimo.

Stajališta građana o integraciji Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju

Unatoč prevladavajućim etničkim podjelama u mnogim sferama bh. društva, istraživanje javnog mnijenja provedena tokom poslednjih godina pokazuju da postoji bazični konsenzus građana za pristupanje BiH Evropskoj uniji. Prema rezultatima istraživanja javnog mnijenja koje je Agencija Ipsos provela u 2013.godini¹⁰ za potrebe Direkcije za evropske integracije BiH, osam od deset građana BiH podržava pristupanje BiH EU. Velika većina građana BiH ima pozitivno mišljenje o EU. U komparaciji rezultata po entitetima, značajno je veći broj građana Republike Srpske (nešto više od 1/3) koji imaju negativno mišljenje o Uniji. Oko 25 procenata stanovnika i Republike Srpske i FBiH navelo je da je poslije borbe protiv korupcije veoma važno provesti ekonomske reforme kako bi se unaprijedio svakodnevni život građana. Reforma Ustava percipirana je kao značajnija u FBiH nego u RS. Stanovnici u oba entiteta iskazali su i nezadovoljstvo javnom upravom za koju smatraju da treba da bude reformisana. Građani Republike Srpske više ističu entitetsku vladu kao pokretačku snagu integracije u EU u odnosu na građane FBiH koji više ističu Parlament BiH.

Istraživanje koje je Direkcija za evropske integracije BiH provela u prvom kvartalu 2014.godine je pokazalo da 85 posto građana Bosne i Hercegovine podržava integraciju u Evropsku uniju, što predstavlja kontinuiran rast podrške u protekle tri godine. Prema rezultatima ovog istraživanja, 67 posto građana smatra da reforme u procesu integrisanja treba provoditi radi boljih uslova života u BiH, neovisno od članstva u Evropskoj uniji.¹¹

Rezultati Gallup Balkan Monitor istraživanja provedenog u novembru 2010.godine takođe korespondiraju s naprijed iznesenom tezom o postojanju širokog građanskog konsenzusa za pristupanje Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji. Ovo istraživanje je pokazalo da je većina svih triju etničkih skupina protiv etničkih ograničenja za kandidate za najviše državne funkcije (64% Bošnjaka, 64 % Srba i 62% Hrvata su protiv etničkih ograničenja). Ispitanici smatraju da su lokalni političari najveća prepreka za realizaciju obaveza Bosne i Hercegovine za pristupanje Evropskoj uniji.

¹⁰ Ipsos Public Affairs, Istraživanje javnog mnijenja provedeno u februaru 2013.godine

¹¹ Radio Slobodna Evropa, online: <http://www.slobodnaevropa.org/content/u-evropu-radi-boljeg-%C5%BEivota/25363681.html>

Druga empirijska istraživanja o spremnosti građana da prihvate ustavne promjene pokazuju slične rezultate, iako etnopolitičke elite reformu Ustva predstavljaju kao skoro nerealan poduhvat u skorijoj budućnosti. Tako na primjer čak dvije trećine bh.stanovništva dijeli mišljenje da bi u prvoj fazi ustavnih promjena trebalo ukinuti kantonalnu podjelu BiH, a u drugoj fazi razmišljati i o opravdanosti entitetske strukture.¹² Potpuno ukidanje entitetske strukture i uspostavljanje podjele BiH na multietničke regije podržava 55% građana BiH,¹³ dok se za formiranje trećeg entiteta izjašnjava samo jedna četvrtina odnosno 28% građana BiH. (Kukić, 2010: 195). Prema istraživanju, koje je provela Vanjskopolitička inicijativa, građanima bi pristupanje EU bilo prihvatljivo i onda ako bi zahtijevalo potencijalne ustavne promjene. Međutim, podrška EU integraciji znatno opada kada je uvjetovana pitanjima koja u sebi kriju etničku i nacionalnu dimenziju¹⁴ Ovi stavovi ukazuju na postojanje jedne druge dimenzije koja se ogleda u nepostojanju afirmacije „državnog identiteta“. To znači da nije dovoljno izgrađen ni konsenzualni okvir za stvaranje bosanskohercegovačkog građanstva. Stoga se pitanje izgradnje bh. identiteta nameće kao suštinsko pitanje. Zapravo, izgradnja bh. identiteta donekle uslovljava izgradnju samoodržive političke zajednice s kojom se svi građani BiH mogu identificirati. Integracija građana u jedinstveno bosanskohercegovačko građanstvo omogućila bi oblikovanje snažnije artikulacije interesa građana za provedbu reformi u procesu evropskih integracija. Zaživljavanje bosanskohercegovačkog identiteta opredjeljuje izgradnju bosanskohercegovačkog, evropskog društva.

Perspektiva izgradnje aktivnog civilnog društva i bh. građanstva

Jedno od glavnih težišta politike međunarodne zajednice u BiH unutar strategije izgradnje mira i evropeizacije BiH, odnosi se na razvoj civilnog društva. Čak i u samom Dejtonskom mirovnom sporazumu (Aneks 10), a zatim i u Rezolucijama Vijeća sigurnosti UN-a br. 1031 (1995) od 15.decembra 1995.godine i br. 1112 (1997) od 12.juna 1997, zaključcima Londonske konferencije od 8. i 9. decembra 1995. godine kao i dokumentima Vijeća za implementaciju mira naglašena je važnost aktivnog građanstva i civilnog društva za proces demokratizacije u BiH odnosno „važnost uloge Visokog predstvanika u praćenju provedbe Dejtonskog mirovno sporazuma i davanju smjernica u koordiniranju aktivnosti civilnih organizacija uključenih u pomaganje strankama da provedu Dejtonski mirovni sporazum.“¹⁵

¹² Ovaj pravac promijena podržava ukupno 68% građana (74 % građana Federacije BiH 57% građana Republike Srpske odnosno 77% Bošnjaka, 64% ostalih, 63% Hrvata i 57% Srba. Za detalje vidi Kukić, S. (2010):“Bosna i Hercegovina i ustavne reforme-građanski odgovor“, Zbornik radova „Bosna i Hercegovina petnaest godina nakon Dejtona“, FPN Sarajevo, 2010

¹³ Bitno veća relativna podrška ovom smjeru ustavnih promjena izražena je u FBiH (65%), dok bi samo 39% građana u Republici Srpskoj podržalo ovo rješenje

¹⁴ Politička analiza „Uloga civilnog društva u reformi ustavu BiH, Analiza 1/09, VPI, str. 26

¹⁵ 6th Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of Nations od 11.7.1997.godine, dostupno: http://www.ohr.int/other-doc/hr-reports/default.asp?content_id=3669

Uspostavljanje aktivnog civilnog društva u Bosni i Hercegovini potisnuto je, međutim, ne samo od države i političkih elita nego i unutar samog civilnog sektora. To se se manifestuje nepostojanjem potpune apolitičnosti većine asocijacija civilnog sektora usljed nedostatka finansijskih sredstava i u tom smlisli ovisnosti o izvorima finansiranja. U isto vrijeme, jednako kao za ostale važne preduslove u procesu demokratizacije i integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, međunarodna zajednica je oblikovala svoju strategiju spram razvoja civilnog sektora u BiH. Međutim, međunarodna zajednica se u svom postdejtonskom djelovanju skoro isključivo koncentrisala na nevladine organizacije (NGO), zanemarujući pri tom ostale veoma bitne grupacije i tradicionalne aktere civilnog društva u BiH. Radi se o strukovnim i sindikalnim organizacijama, udruženjima penzionera i vjerskim organizacijama. Jedan od razloga izostavljenog uključivanja vjerskih zajednica vjerovatno predstavlja nepostojanje jasne distance ovih organizacija spram djelovanja političkih aktera, ali često i direktna politička instrumentalizacija javnog mnijenja u cilju prihvatanja ciljeva određenje političke stranke. U analizi uloge vjerskih zajednica u procesu izgradnje mira u BiH, Cerkez-Robinson konstatuje da „čak i ako religija sama po sebi nije bila uzrok konflikta, njen utjecaj na identitet i ponašanje ljudi bio je snažan. Religija je naime i u ratu korištena kao snažno retoričko sredstvo za postizanje političkih ciljeva. Iako nije bila uzrok rata, ostaje otvoreno pitanje krivice vjerskih poglavara kako za ono što su učinili, tako i za ono što su propustili da učine, iako je to bilo u njihovoj moći.“¹⁶

Međusobni odnosi između vjerskih zajednica još uvijek su utemeljeni na nepovjerenju. U svakoj drugoj oblasti kooperacije među ljudima u BiH, postignuto je više nego u međureligijskom dijalogu i izgradnji povjerenja, ističe Robinson. Vjerske zajednice u BiH nikada nisu međusobno vodile iskren i otvoren dijalog koji bi bio polazište za bolje međusobno razumijevanje. „One su dozvolile ili čak inicirale da se nacija i politika identifikira sa religijom.“ (Oršolić, 2003: 164)¹⁷ U modernom društvu, međutim, država mora garantovati politički pluralitet, a vjerske zajednice ostati ključni akteri civilnog društva.

Proces demokratizacije i evropeizacije ne odvija se dakle samo u oblasti politike i ekonomije, već u svim segmentima kulturološke i društvene svakodnevnice. Ovaj proces obuhvata i medije koji čine važan segment demokratskog društva. Mediji doprinose izgradnji, očuvanju i daljem razvitku međusobne komunikacije. Zbog toga je važno da mediji slijede norme demokratskog modela društva. Nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma medijima u BiH je „dodijeljena“ nova uloga. Ova uloga je podrazumijevala djelovanje medija kao faktora izgradnje povjerenja i širenja tolerancije. Kao i na druge društvene segmente, tako su se posljedice rata duboko odrazile i na rad

¹⁶ Cerkez-Robinson (2005): „Die Rolle der Religionsgemeinschaften im Friedensprozess in Bosnien und Herzegowina,“ SOEMZ, Sofia

¹⁷ Oršolić, M. (2003) : *Zlodusima Unatoč*, Sarajevo/Rijeka, str. 164 , citirano u Cerkez-Robinson (2005): „Die Rolle der Religionsgemeinschaften im Friedensprozess in Bosnien und Herzegowina,“ SOEMZ, Sofia, online: http://www.soemz.uni-sofia.bg/mik/a_cerkez_robinson.htm

medija u smislu daljeg postojanja međusobnog nepovjerenja. Zbog toga je bilo izvjesno da će izgradnja modernog, pluralističkog i slobodnog sistema medijija biti dugotrajan proces. Medijska slika u Bosni i Hercegovini je još uvijek protkana političkim utjecajem, zbog čega se ne može govoriti o postojanju apsolutno nezavisnih medija. Zapravo, kompleksna struktura javnog RTV sistema u Bosni i Hercegovini i njen zakonski okvir odraz su kompleksnog državnog uređenja Bosne i Hercegovine uspostavljenog Dejtonskim mirovnim sporazumom.

U perspektivi izgradnje aktivnog civilnog društva i bosanskohercegovačkog građanstva nalazi se neophodnost omogućavanja građaninu da postane nosilac suverenita, što podrazumijeva dokidanje etničkog kolektiva u ustavu BiH. Druga bitna pretpostavka je sveobuhvatno poimanje civilnog društva u BiH. To svakako podrazumijeva uključivanje i vjerskih zajednica kao aktere civilnog društva u proces izgradnje mira i međusobnog povjerenja. Proces izgradnje mira u Bosni i Hercegovini treba da bude zasnovan na njegovanju istorijskog zajedništva, a ne na podijeljenosti.

ZAKLJUČAK

Bosanskohercegovačko društvo je podijeljeno, a nosilac suvereniteta nije građanin nego etnički kolektiv. To dokida jedan od glavnih uslova koncepta izgradnje i opstanka civilnog društva, koji pored mira kao opšteg uslova, podrazumijeva vladavinu prava. Može li se i pod kojim uslovima bosanskohercegovačko društvo u daljoj perspektivi graditi kao građansko društvo i biti dio jednog šireg, evropskog, građanstva?

Stavovi građana u svim do sada provedenim relevantnim istraživanjima pokazuju da bosanskohercegovačko društvo posjeduje kapacitet i želju da zaista bude dijelom modernog građanstva. Međutim, uslijed izražene etnicizacije stranačkih politika, kompleksnosti ustavno-pravnog-poretka Bosne i Hercegovine i iz toga proizilazećeg osnaživanja etnonacionalnih identiteta, marginalizovane i dijelom politizovane uloge civilnog sektora u BiH, volja građana za integraciju BiH u EU ne uspijeva autentično artikulirati. Omogućena je zapravo paralelna egzistencija i evropskog i etničkog diskursa. Evropski diskurs se ogleda u postojanju široke podrške građana članstvu Bosne i Hercegovine u Evropskoj uniji. U isto vrijeme, etnički diskurs se ispoljava u osnaživanju etnonacionalnih identiteta i reprodukciji etnopolitičkih stranaka.

Odvijanje procesa integracije BiH u Evropsku uniju pokazuje da se usvajanjem evropskih standarda putem više reformi doprinosi promociji individualnih građanskih interesa. Daljnja izgradnja i prihvatanje evropskih standarda omogućit će prevazilaženje etničke – kolektivističke osnove u artikulaciji interesa u socijalnom, ekonomskom i političkom razvoju bosanskohercegovačkog društva. Na ovaj način bi civilno društvo postalo izvor legitimnosti moderne demokratske države. To je naročito važno za multietnička i multikulturalna društva u kojima se kroz civilno društvo potvrđuje vrijednost međusobne tolerancije. U širem spektru reformi, koje je nužno izvesti u Bosni i Hercegovini, važno

mjesto zauzimaju ustvana reforma i reforma etničkog pluralizma sa ciljem njegove transformacije u građansko-interesni politički pluralizam. Ukoliko značaj afirmacije svih segmenata bh društva u procesu izgradnje međusobnog povjerenja i zajedničkog identiteta ostane zapostavljen, identitet može početi da se poima u negativnom kontekstu, zasnovan na elementima „zajedničkog“ nezadovoljstva, opšteg nepovjerenja i negativnog stava spram potpuno nefunkcionalne države. Poimanje bh identiteta zasnovano na negativnim osnovama ne može biti polazište u izgradnji modernog bh građanstva i stabilnog društva kao dijela šireg, nadnacionalnog evropskog društva.

LITERATURA

1. Baier, S. (2000): „Welches Europa?“, Wien-München, Amalthea
2. Cerkez-Robinson (2005): „Die Rolle der Religionsgemeinschaften im Friedensprozess in Bosnien und Herzegowina,“SOEMZ, Sofia, online: http://www.soemz.uni-sofia.bg/mik/a_cerkez_robinson.htm
3. Ćurak, N., Ćardaklija, Đ., Sarajlić, E. Turčalo, S. (2009): „Politička elita u Bosni i Hercegovini i odnos vrijednosti“, Sarajevo, Institut za društvena istraživanja, FPN Univerziteta u Sarajevu,
4. Dedić, H. (2008): „Die Integration von Bosnien und Herzegowina in die EU“, Südosteuropa Mitteilungen br.05-06/2008, 48. Jahrgang
5. Elvert, J. (2006): „Die europäische Integration,“ Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt
6. Köpke, W. (1999): „Was ist Europa, wer Europäer?“ , Das gemeinsame Haus Europa. Handbuch zur europäischen Kulturgeschichte, München, Wulf Köpke, Bernd Schmelz
7. Kukić, S. (2010): „Bosna i Hercegovina i ustavne reforme-građanski odgovor“, Zbornik radova „Bosna i Hercegovina petnaest godina nakon Dejtona“, FPN Sarajevo, 2010
8. Mujkić, A. (2007): „Mi građani Etnopolisa,“ Sarajevo, Šahinpašić
9. Oršolić, M. (2003) : *Zlodusima Unatoč*, Sarajevo/Rijeka
10. „Oslobođenje“ od 10.11.2013.godine
11. Pejanović, M./Dedić, H. (2011): „Pretpostavke i dometi integracije BiH u EU“, Pregled br.1, Univerzitet u Sarajevu
12. Pejanović, M. (2012), „Ogledi o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine“- drugo dopunjeno izdanje, Šahinpašić, Sarajevo/Zagreb
13. Schmidt, H. (2000): „Die Selbstbehauptung Europas“- Perspektiven für das 21. Jahrhundert, Stuttgart München, Deutsche Verlags- Anstalt GmbH,
14. Sejfija, I. (2009): „NVO sektor u BiH – tranzicijski izazovi“, Tuzla, Bosanska riječ Tuzla
15. Sekulić, G. (2006): „Mir i rat u Bosni i Hercegovini“, Godišnjak Fakulteta političkih nauka, Sarajevo, FPN
16. UNDP, „The Silent Minority Speaks Report,“ Oxford Research International, UNDP, 2007 online: <http://www.undp.ba/upload/News/The%20Silent%20Majoriti%20Speaks%20Report.pdf>